

The Role of Identitarianism in the Consistency and Durability of Shiite Geoculture: Case Study: Case Study of Arba'een Pilgrimage

Reza Rahmati*

Assistant Professor in International Relations, Department of Political Science, Bu-Ali Sina University, Hamedan, Iran, r.rahmati@basu.ac.ir

Seyedeh Kosar Jafari

Master at Bu Ali Sina University, Hamedan , Iran, sk.jafari74@gmail.com

Abstract

Purpose: Many analyzes about the Arbaeen phenomenon have been in the field of geopolitics and the political consequences of this phenomenon for the region and the world. While this phenomenon cannot be limited to the political-security domain; Rather, the analyzes of geoculture, focusing on identity issues, will shed light on its various dimensions, and from this entry, we can also enter into the identity analyzes surrounding the regional order. Based on this, it is very important to analyze why and how the Arbaeen procession affects the Shia geoculture, focusing on the identitarianism arising from it.

Method: In methodology, research indicators, society and statistical sample will be studied using quantitative methods. This article is practical in terms of purpose, quantitative in terms of method, and field survey in terms of data collection method.

Findings: The findings of the research show that most of the statistical sample of the research, despite having different views on Shiite identityism, are sensitive to its existing challenges and have a tendency to be active. Also, the statistical sample of the Arbaeen procession has evaluated the promotion of the sense of belonging to the Shiite identity, which shows that; The Arbaeen ceremony has had a positive effect in preserving, consolidating and strengthening the Shiite identity among its followers.

Conclusion: Based on the findings of the research, the fading of physical boundaries and the expansion of identity boundaries in the belief of social forces in the future, it seems likely that if it is accompanied by the provision of solidarity grounds, it will cause It will be the cultural geography of social groups.

Key words: Identity Orientation, Arbaeen Procession, Geoculture, Regional Order.

Article type: Research

* Received on 3 August, 2022 Accepted on 2 June, 2023

Cite this article: Rahmati, Rahimi & Jafari (2023) The Role of Identitarianism in the Consistency and Durability of Shiite Geoculture: Case Study: Case Study of Arba'een Pilgrimage, Political Studies of Islamic World, Fall 2023, Vol.12, NO.3, 133-154.

DOI: 10.30479/psiw.2023.17670.3143

© The Author(s).

Publisher: Imam Khomeini International University.

Corresponding Author: Reza Rahmati

E-mail: r.rahmati@basu.ac.ir

نقش هویت‌گرایی در قوام و دوام ژئوکالچر شیعه مطالعه موردی: راه‌پیمایی اربعین

رضا رحمتی

استادیار روابط بین‌الملل، گروه علوم سیاسی، دانشگاه بوعلی سینا همدان، همدان، ایران، r.rahmati@basu.ac.ir

سیده کوثر جعفری منش

کارشناسی ارشد علوم سیاسی از دانشگاه بوعلی سینا، sk.jafari74@gmail.com

چکیده

هدف: بسیاری از تحلیل‌ها درباره پدیده اربعین، در حوزه ژئوپلیتیک و پیامدهای سیاسی این پدیده برای منطقه و جهان بوده است. این درحالی است که نمی‌توان این پدیده را محدود به حوزه سیاسی - امنیتی کرد؛ بلکه تحلیل‌های ژئوکالچر، با محوریت مسائل هویتی، پرتو روشنی بر ابعاد مختلف آن خواهد انداخت و از این مدخل نیز می‌توان به تحلیل‌های هویتی پیرامون نظم منطقه‌ای ورود پیدا کرد. بر این اساس، تحلیل چرایی و چگونگی اثرگذاری راه‌پیمایی اربعین بر ژئوکالچر شیعه، با تمرکز بر هویت‌گرایی برخاسته از آن، از اهمیت زیادی برخوردار است.

روش: در روش‌شناسی، شاخص‌های پژوهش، جامعه و نمونه آماری، با استفاده از روش‌های کمی مورد مطالعه قرار خواهد گرفت. این مقاله به‌لحاظ هدف، کاربردی و به‌لحاظ روش، کمی و به‌لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع پیمایشی میدانی است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر نمونه آماری پژوهش، با وجود دیدگاه‌های متفاوت درباره هویت‌گرایی شیعی، نسبت به چالش‌های موجود آن حساسیت داشته و تمایل به کنش‌گری دارند. همچنین نمونه آماری راه‌پیمایی اربعین را موجب ارتقای حس تعلق‌گرایی به هویت شیعی ارزیابی کرده است که این نشان می‌دهد؛ مراسم اربعین در حفظ، تثبیت و مانایی هویت شیعی در میان پیروان آن اثری مثبت داشته است.

نتیجه‌گیری: براساس یافته‌های پژوهش، کم‌رنگ شدن مرزهای فیزیکی و گسترش مرزهای هویتی در باور نیروهای اجتماعی در آینده، محتمل به نظر می‌رسد که اگر با فراهم شدن زمینه‌های هم‌بستگی همراه باشد، سبب دوام جغرافیای فرهنگی گروه‌های اجتماعی خواهد بود.

واژگان کلیدی: هویت‌گرایی، راه‌پیمایی اربعین، ژئوکالچر، نظم منطقه‌ای.

نوع مقاله: پژوهشی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۵/۱۲ تاریخ پذیرش نهایی: ۱۴۰۲/۳/۱۲
استناد: رحمتی و جعفری منش (۱۴۰۲)، نقش هویت‌گرایی در قوام و دوام ژئوکالچر شیعه مطالعه موردی: راه‌پیمایی اربعین، مطالعات سیاسی جهان اسلام، پاییز ۱۴۰۲، دوره ۱۲، شماره ۳، پیاپی ۴۷: ۱۳۳-۱۵۴.
ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) حق مؤلف ©

مقدمه

فرهنگ به‌عنوان یکی از ابعاد مهم روابط بین‌الملل، امروزه تبدیل به یک مفهوم هژمونیک شده‌است؛ به‌طوری که در شکل‌دادن به هژمونی گفتمانی، نقش اساسی را ایفا می‌کند. در جهان امروزی که به مناطق ژئوکالچری تقسیم می‌شود، فرهنگ به‌عنوان زیربنای تحولات جهانی پدیدار شده است. این مؤلفه به‌عنوان نشانه مرکزی در گفتمان جهانی شدن (بای، ۱۳۷: ۱۳۹۲)، به‌همراه عامل مکان و زمان، نقش اساسی را در هویت‌سازی ایفا می‌کنند.

هویت در معنای متمایز بودن و پایدار ماندن، به مرزهای نفوذناپذیر نیازمند است؛ حال آن‌که با جهانی شدن، این مرزها فرومی‌پاشد و بحران هویت شکل می‌گیرد. فرایند جهانی شدن، با بهم ریختن فضای انحصاری و از بین بردن مصونیت فرهنگ‌ها، قابلیت آن‌ها را در هویت‌سازی کاهش می‌دهد. به‌عبارتی جهانی شدن با مخدوش کردن ارکان اصلی هویت؛ مثل زمان و مکان در همه جوامع و حتی در جوامع پیشرفته بحران می‌آفریند، اما به‌دلیل آن‌که فرهنگ، به‌مثابه یکی از ارکان اصلی هویت، در این کشورها چندان تضعیف نمی‌شود و مکان‌های ادغام‌شده، فرهنگ‌های تقریباً مشابهی دارند، مرزهای هویتی در کشورهای پیشرفته جهان چندان تضعیف نمی‌شود (خزایی، ۱۳۸۷، ۴۷).

در جوامع سنتی، این فرآیند همواره با مشکل مواجه بوده است و هویت‌سازی کلان در مناطق ژئوکالچری، سبب اثرپذیری فرهنگ‌های خرد و بومی شده است؛ اما با وجود این شرایط در منطقه خاورمیانه، با پدیده فراملتی راه‌پیمایی اربعین، روند قوام ژئوکالچر شیعی تقویت شده است و یکی از عوامل اصلی دخیل در آن، هویت‌سازی به‌وجود آمده در این مراسم می‌باشد. هویت‌سازی که با فرآیند جهانی شدن در عین محلی بودن شکل گرفته است؛ به این معنا که بازتعریف هویت شیعی، سبب از بین رفتن و یا تضعیف فرهنگ‌ها و هویت‌های بومی نشده است. از آنجا که با ایجاد فضاهای جدید، شکل‌گیری منازعات درون‌تمدنی در جوامع سنتی، هم‌بستگی و هویت‌یابی شیعی را در زیرسیستم ژئوکالچر شیعه، طی سال‌های زیادی مورد اهمال واقع شده است؛ با این حال، ضرورت بازگشت به هویت شیعی با پدیده بسیار مهم راه‌پیمایی اربعین همگن شده است. از این‌رو، پژوهش در این باره برای بررسی شکل‌گیری و بازتعریف هویت نوین شیعی ضروری به نظر می‌رسد.

در پدیده راه‌پیمایی اربعین، شیعیان با وجود ناامنی‌ها و مشکلات فراوان گرد هم آمده و شعائر مذهب خود را پاس می‌دارند. به این ترتیب، تعلق هویتی را که در آن‌ها کم‌رنگ و باعث عدم کنش‌مندی‌شان شده، بدست آورده‌اند؛ اما چگونگی بازتعریف هویت کلان در این مراسم، به هدف قوام ژئوکالچر شیعه و همچنین تقویت حس تعلق هویتی به‌وجود آمده به هدف دوام ژئوکالچر شیعه، تاکنون ناشناخته مانده و محل بحث است. از این‌رو، این پژوهش سعی دارد با ریشه‌یابی

کنش‌مندی زائران اربعین، در جهت بازسازی هویتی و به‌کارگیری فرهنگ شیعی در تعاملات انسانی، هویت‌یابی شیعی به‌عنوان هویت کلان در جغرافیای فرهنگی شیعه را واکاوی کند. بر این اساس، سؤالی که مطرح می‌شود این است که مؤلفه‌های هویت‌ساز راه‌پیمایی اربعین، چگونه بر قوام نظم منطقه‌ای در چارچوب ژئوکالچر شیعه نقش داشته است؟ در پاسخ، فرضیه پژوهش این است که هویت‌سازی در دو سطح مذهب (با محوریت مذهب شیعی) و عقیده‌گرایی (با محوریت عقاید شیعی)، سبب قوام نظم ژئوکالچر شیعه در سطح منطقه‌ای شده است. در روش‌شناسی، جامعه آماری و شاخص‌های پژوهش، با استفاده از روش‌های کمی مورد مطالعه قرار خواهد گرفت. این مقاله به‌لحاظ هدف، کاربردی و به‌لحاظ روش، توصیفی - تحلیلی و به‌لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع پیمایشی میدانی است. برای بررسی فرضیه نامبرده، ابتدا مفهوم هویت مورد بررسی قرار می‌گیرد. سپس این مفهوم، برای خارج‌شدن از حالت انتزاعی، در دو گویه مذهب و عقیده‌گرایی، به‌طور جداگانه بررسی شده و در قسمت یافته‌ها، در هر بخش برای بررسی فرضیه مقاله، سؤالاتی که از نمونه آماری؛ یعنی شرکت‌کنندگان در راه‌پیمایی اربعین مطرح شده، به‌همراه تحلیل‌های آماری منتج از نرم‌افزار SPSS مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۱. چهار چوب مفهومی و نظری

۱-۱. هویت، امری برساخته و مؤثر بر کنش‌گران بین‌المللی

واژه هویت را از نظر لغوی، به معانی مختلف تعریف کرده‌اند. «هویت» در لفظ عربی، برابر است با معنای «تشخیص» است (مطهرنیا، ۱۳۸۵، ص ۶۵). در لغت‌نامه عمید، هویت، حقیقت شیء یا شخصی که مشتمل بر صفات جوهری او باشد تعریف شده است. در فرهنگ معین، هویت به معنی هستی، وجود، ماهیت و سرشت تعریف شده است (فوزی، ۱۳۸۲: ۶۲). بنابراین ریشه لغوی هویت، از واژه «هو» گرفته شده که اشاره به غایت، نهایت و کمال مطلق دارد و در حوزه انسانی، موجب شناسایی فرد و اجتماع از دیگری می‌شود؛ یعنی مجموعه خصائل و خصوصیات رفتاری که از روی آن، فرد به‌عنوان یک گروه اجتماعی شناخته می‌شود و از دیگران متمایز می‌شود. این تعریف، دو معنای اصلی و متناقض دارد: اولین معنای آن، بیانگر تشابه مطلق است؛ این با آن مشابه است. معنای دوم آن، به مفهوم تمایز است که با مرور زمان، سازگاری و تداوم را فرض می‌گیرد (لطف‌آبادی، ۱۳۹۲: ۵۴). به تعبیری دیگر می‌توان گفت؛ هویت به‌معنای فهم نسبتاً ثابت و مبتنی بر نقش خاص خود و انتظارات دیگران است. به این ترتیب، هویت امری رابطه‌ای است (مشیرزاده، ۱۳۸۳، ۱۷۶).

در باب فهم نقش خود، هویت، به هر فرد، قوم یا ملت و اساساً هر گروهی، امکان پاسخ‌گویی به پرسش‌های چیستی‌شناسی و کیستی‌شناسی می‌دهد؛ به عبارتی که بوده، چه بوده و چه هست

را مشخص می‌کند. همچنین توانایی تشخیص خاستگاه اصلی هر فرد، فرهنگ و تمدنی که در آن ریشه دارد و نقش کنونی‌اش در توسعه جهانی و جایگاه سیاسی - اقتصادی و فرهنگی‌اش در نظام جهانی را دارد و در نهایت مشخص می‌کند که ارزش‌های ملهم از هویت تاریخی هر فرد، تا چه حد در تحقق اهداف اجتماعی سیاسی و فرهنگی جامعه کارساز خواهد بود (هرمیداس باوند، ۱۳۷۷، ۲۰).

از قسمت دوم شرح هویت؛ یعنی انتظارات دیگران از خود و رابطه‌ای بودن هویت، استنباط می‌شود که هویت، امری ثابت نیست و به تعریف اجتماعی کنش‌گر از خود و دیگران در هر لحظه از زمان و مکان بستگی دارد. به تعبیر حسین بشیریه، هویت، همچون مفهوم فرهنگ، جامعه و ملت، دارای خصلت زمانی و فرانسلی است؛ یعنی تداوم زمانی و نسلی دارد. از یک سو ریشه در گذشته مشترک و از سوی دیگر، رو به آینده مشترک دارد. گسست از هویت گذشته نیز ممکن نیست؛ چرا که هر حالی مبتنی بر گذشته است و هر آینده‌ای هم ترکیبی از گذشته و حال است و گسست کامل، ممکن نیست؛ پس خصلت آمیزشی و ترکیبی دارد و امری متصلب و ثابت نیست، بلکه همواره از نو ساخته می‌شود و دارای ترکیبات پیچیده‌ای بوده است (بشیریه، ۱۳۹۸، ۲۹۰ به نقل از لطف‌آبادی، ۱۳۹۲، ۵۷). ثابت نبودن هویت و امکان تغییر و تحول آن، بر اساس امتزاج عناصرش توسط افراد در زمان‌ها و مکان‌های نامحدود، بر ساخته بودن آن را تأیید می‌کند. به این معنا که امری ذاتی و از پیش موجود نیست و امکان ساخته شدن در هر زمان را دارد.

بر ساخته بودن هویت را از توانایی معناسازی آن هم می‌توان استنباط کرد. هویت، چه در سطح فردی و چه در سطح اجتماعی، نقش معناسازی را بر عهده دارد. به این صورت که دنیای درونی یا شخصی را با فضای جمعی اشکال فرهنگی و روابط اجتماعی ترکیب می‌کند. مانوئل کاستلز، هویت را همچون فرایند ساخته شدن معنا بر پایه یک ویژگی فرهنگی یا یک دسته ویژگی‌های فرهنگی که بر دیگر منابع برتری دارند، تعریف می‌کند. به نظر او همان‌گونه که نقش‌ها، کارویژه‌ها را سازمان می‌دهند، هویت‌ها نیز معناها را سازمان می‌دهند. معنا، خاصیت ذاتی واژه‌ها و اشیا نیست؛ بلکه همیشه نتیجه توافقی یا عدم توافق است. معنا می‌تواند موضوع قرارداد باشد و بر سر آن به مذاکره و گفتگو نشست. پس هویت نیز چیز طبیعی و از پیش موجود نیست؛ بلکه همیشه باید ساخته شود (لطف‌آبادی، ۱۳۹۲، ۵۶).

هویت دارای سطوح مختلفی است. این سطوح، ممکن از کوچک‌ترین سطح هویتی، یعنی هویت فردی تا بالاترین آن؛ یعنی ملت و حتی جامعه جهانی را شامل شود. با این وجود، در مجموع هویت را به دو سطح فردی و اجتماعی تقسیم می‌کنند. هویت در سطح اجتماعی، با تمرکز احساسات جمعی از افراد، حول یک محور نائل می‌آید. در شرح این پدیده، چنین گفته می‌شود که هویت، نوعی رابطه با یک نقطه مرکزی است؛ لذا اگر افرادی نسبت به یک مسأله احساس مشترک داشته باشند، در آن صورت آن‌ها نسبت به آن مسأله مرزی دارای هویتی واحد هستند

و این می‌تواند در سطحی بالاتر، منجر به انسجام اجتماعی شود (قهرمان‌پور، ۱۳۸۱، ۳۳۸). آن هویت مشترک نیز به صورت هویت جمعی در اجتماع آن‌ها نمود پیدا می‌کند.

۱-۲. امکان برسازی هویت کلان از نگاه متفکران

هویت جمعی در زمانه کنونی، با روند جهانی شدن، دارای سطوح مختلف شده است؛ به طوری که از هویت‌های خرد جمعی، مانند هویت‌های محلی تا هویت‌های ملی و فراتر از آن، هویت‌های منطقه‌ای، فراملی و در نهایت هویت جهانی را شامل می‌شود. درباره امکان برسازی هویت کلان و همچنین نوع برخورد سطح خرد و سطح کلان هویتی، در میان مکاتب و متفکران، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. با بررسی سه رویکرد در این زمینه، می‌توان به پیش فرضی معین برای ادامه پژوهش دست یافت.

رویکرد اول: متفکران مدرنیته، به انتقال هویت‌های جمعی خرد و محلی، به هویت‌های گسترده‌تر و فراملی اذعان کرده و درباره برخورد این دو سطح هویتی، به تقابل و ستیز آن‌ها اعتقاد دارند. از نظر آن‌ها، یکپارچگی جهانی پایانی است بر نهادها؛ از جمله نهاد دولت - ملت. اعتقاد این گروه بر آن است که در جهان بی‌مرز کنونی، مردم می‌خواهند به سبک عمومی و جهانی زندگی کنند، ارزش‌ها متکثر و اقتصاد پلورالیستی است و اندیشمندی کسی است که بداند آن سوی جهان چه می‌گذرد. از این رو دیگر نمی‌توان درون مرزهای ملی به خوشی زندگی کرد و تحت تاثیر سایر زندگی‌ها قرار نگرفت.

رویکرد دوم: این رویکرد، دیدگاه متفکران پست‌مدرنیسم است که در عین مخالفت با جهانی‌شدن هویت‌ها، به تکثر هویت‌های جمعی رای می‌دهند. آن‌ها نظریه‌هایی که تبیین‌هایی کلی و فراگیر از پدیده‌های اجتماعی دارند را مورد تردید قرار می‌دهند و تصور نگرشی عام از پدیده‌ها برایشان غیرممکن است. این رویکرد، مدعی است که هویت جمعی، ضمن این که میل به جهانی شدن ندارد، در حوزه ملی بالکانیزه شده و به سمت هویت‌های جمعی خاص گرایش پیدا کرده است.

رویکرد سوم: در میان این دو رویکرد افراطی، آنتونی گیدنز، رویکرد اعتدالی جهانی‌شدن در عین محلی‌شدن را مطرح می‌کند. از نظر گیدنز، یکپارچگی جهانی، صرفاً فرآیندی نیست که در بُعد اقتصادی، بر اقتصاد بازار قابل فهم باشد و نیز لزوماً نهادهای گذشته را از بین برده باشد. از این رو، این پدیده پایان سیاست، پایان دولت - ملت، پایان خانواده، پایان عواطف و پایان فرهنگ نیست؛ بلکه برعکس بعضی از آن‌ها را تقویت می‌کند. گیدنز، اصل توازی و هم‌زیستی هویت‌های جمعی خرد و کلان را مطرح می‌کند. طبق این اصل، هم‌نشینی هویت‌های جمعی، برخلاف ادعای پست‌مدرن‌ها، صرفاً در بین واحدهای خرد و محلی جریان ندارد؛ بلکه هویت‌های محلی نیز با هویت‌های جمعی کلان (تعلقات فراملی) هم‌نشینی دارند؛ بدون این که وجود یکی، دال بر ضدیت با وجود دیگری باشد (توسلی، قاسمی، ۱۳۸۳، ۲۴-۲).

چارچوب نظری پژوهش حاضر، رویکرد سوم؛ یعنی اصل هم‌زیستی هویت‌های خرد و کلان است. هویت کلان مورد نظر، هویت فراملی شیعی است و منظور از هویت‌های خرد نیز خرده-هویت‌های بی‌شماری؛ اعم از هویت قومی، قبیله‌ای، فرهنگی، نژادی و ... در منطقه خاورمیانه است. طبق اصل هم‌زیستی، هویت‌های خرد و کلان، هویت فراملی شیعی، خللی در خرده‌هویت‌ها ایجاد نمی‌کند و سبب فروپاشی آن‌ها نمی‌شود؛ بلکه با حفظ اصل تکرر فرهنگی و با احترام به تنوع هویت‌ها، جامعه شیعی را به انسجام می‌خواند.

۲. الگوی تحلیل

با تمرکز بر مؤلفه‌های هویت‌ساز دینی، سطح تحلیل هویتی را می‌توان به دو سطح مذهب و عقیده‌گرایی تقسیم کرد:

۲-۱. مذهب

مذهب در اصطلاح علم کلام اسلامی، طریقه‌ای خاص در فهم مسائل اعتقادی، خاصه امامت که منشأ اختلاف در آن، توجیه مقدمات منطقی و یا تفسیر ظاهر کتاب خداست (دهخدا، ۱۳۷۷). مذهب شیعی، یکی از مذاهب مهم دین اسلام است که هویت پیروان آن، با باور به امامت امام علی (ع) بعد از پیامبر اسلام، به‌عنوان امام اول مشخص می‌شود.

مذهب شیعه، سالیان طولانی از قدرت دور نگه داشته شده بود؛ اما در دوران معاصر، تبدیل به برساختی شده است که مقدمات سیاسی آن، با پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، قدرت‌یابی شیعیان در عراق و برجسته‌شدن نقش شیعیان در لبنان فراهم شده است. این وقایع، مرزهای ذهنی شیعیان در منطقه خاورمیانه را از هویت خرد به هویت کلان تغییر داده است. به همین سبب، گروه‌ها و جنبش‌های متعددی با هدف شیعه‌گرایی در کشورهای منطقه، از جانب شیعیان تشکیل شده است. بزرگ‌ترین جنبش اجتماعی در قرن اخیر، پدیده پیاده‌روی اربعین است که عاملی در جهت برجسته‌کردن این هویت بوده است؛ چراکه هویت شیعی به‌عنوان یک نقطه و دال مرکزی است که احساسات شیعیان، حول آن تمرکز یافته و انسجام آن‌ها را نمود بخشیده است.

۲-۲. عقیده‌گرایی

هویت شیعی، به‌عنوان یک هویت مشترک در میان جمعیتی که در ملیت‌ها و قومیت‌های متنوع و مختلف پراکنده‌اند، با مجموعه‌ای از عوامل درونی و بیرونی نمود پیدا می‌کند. مؤلفه‌های درونی هویت شیعه به شرح زیر می‌باشند. عوامل درونی، شامل موارد متعددی است که به‌وسیله آن، هویت شیعی می‌تواند از دیگر هویت‌ها متمایز شود. در اینجا عواملی مدنظر است که تحرک و پویایی جامعه شیعی را به‌وجود آورده و آن را از لحاظ اجتماعی در سطوح مختلف نهادی و هویتی مهیای نقش‌آفرینی می‌کند. این عوامل عبارتند از:

۱. نگرش خاص به امامت

شیعیان در اعتقاد به اصول ایمان اسلامی که در قرآن، سیره پیامبر و احادیث بیان شده است و در پای بندی به پنج رکن آیین مذهبی اسلام، با سنی ها مشترکند. با این همه، اختلافات تفسیری قابل ملاحظه و افزوده های مذهبی، اعمال شیعیان را متمایز می سازد. منشأ شکاف در میان مسلمانان، بحث سیاسی در مورد جانشینی پیامبر در رهبری امت اسلام بود. پیروان علی (ع) معتقد بودند که جانشینی، حق اوست و به دنبال آن، یازده فرزند و نواده خاص علی (ع) از همسرش فاطمه (س) به عنوان امام و رهبران جامعه، در زمان حیاتشان پیروی شدند. شیعیان معتقد به عصمت دوازده امام و الهام مستقیم الهی بر آن ها هستند، آموزه هایی که سنیان آن ها را مخالف تعالیم اسلامی و حتی برخی آن ها را مشرکانه یا غیراسلامی می دانند.

از دیدگاه شیعه دوازده امامی، امامت صفتی است که بر مرجع معصوم صدق می کند و بر حسب عقیده شیعه امامی، میان قرآن، سنت و وجود امامان معصوم اهل بیت، ملازمه و ارتباط وجود دارد و این با استناد به حدیث ثقلین است (عباس حسن، ۱۳۸۳، ۴۳۳). امیرالمومنین (ع) در باب مقام امامت می فرماید: «امامت؛ میراث انبیا، مقام و مرتبه اصفیا و برگزیدگان و خلیفه خدا و جانشین پیامبران است. امامت، عصمت، ولایت، سلطنت و هدایت است و امام، کلمه الله و حجت خدا و سبب کامل شدن دین و موجب سنگین شدن ترازوی اعمال است. خدا او را انتخاب می کند و آنچه بخواهد در او قرار می دهد. به واسطه همین مقام، اطاعت و ولایتش بر تمام خلق واجب است» (مجلسی، ۱۴۰۳، ۱۷۴ - ۱۶۹). امامت به صورت بالقوه پدیدآورنده عناصر انقلابی در اندیشه تشیع و به صورت بالفعل، مبدأ عزیمت شیعیان برای مبارزه سیاسی است. تداوم امامت، موجب تداوم اندیشه انقلابی و آمادگی نسبی تشیع برای انقلاب در طول تاریخ شده است (نکویی، ۱۳۸۸، ۴۹).

مراسم های گروهی تشیع، به صورتی گسترده در اماکن زیارتی به ویژه زیارتگاه های ائمه شیعه و به صورتی محدودتر در محله ها، خانه ها و حسینیه های شیعیان انجام می گیرد. این مراسم ها، با فرهنگ عامیانه ای غنی همراه اند که مشتمل هستند بر نمادها و آیین هایی که به صورت دسته جمعی برگزار می شوند. قدرت اساسی این شعائر دسته جمعی، حتی به خودآگاهی شیعیانی که کاملاً مذهبی نیستند نیز سرایت کرده است. پیکره سنت های شیعی؛ شامل زیارت موسمی، هیأت های مذهبی، متون، تصاویر، تعبیر، طعام و قربانی - همسان با اعتقاد مذهبی، چشم انداز روحی تشیع را ترسیم می کند و در مقایسه با آن، این امر را در مقیاس وسیع تر و عمومی تر انجام می دهد (گراهام ای، فرانکه، تبریزی، ۱۳۸۳، ۱۶۱).

۱. همانا من در میان شما دو چیز سنگین و گران میگذارم، که اگر بدانها چنگ زبید هرگز پس از من گمراه نشوید: کتاب خدا و عترت من اهل بیتم، و این دو از یک دیگر جدا نشوند تا در کنار حوض کوثر بر من درآیند، پس بنگرید چگونه پس از من در باره آن دو رفتار کنید، آگاه باشید که این (یعنی تمسک بعترت) آب خوشگوار و شیرین است پس بیانشامید، و آن دیگر (یعنی روی برتافتن از ایشان) آب شور و تلخ است و از آن بهره یزید.

۲. مرجعیت

مرجعیت، اصلی‌ترین نهاد اجتماعی متولی امر دین و عهده‌دار نقش رهبری شیعیان در موضوعات مختلف سیاسی و اجتماعی است. این نهاد که بر اساس اندیشه نبابت فقیهان جامع-الشرایط از امام معصوم شکل گرفته، از مبانی خاص عقلانیت و تصمیم‌گیری و منابع خاص قدرت برخوردار است و در سطوح مختلف سرزمینی و فراسرزمینی، ایفای نقش می‌کند (حاج زرگرباشی، عبدخدائی، ۱۳۹۷، ۳۹).

مجتهدان، به سبب عدالت، ساده‌زیستی و زهد شخصی‌شان، مورد احترام و سرمشق شیعیان هستند. مراجع، به‌عنوان نماینده یا جانشین امام، دارای اهمیت سیاسی نیز هستند. آن‌ها هنگام غیبت امام، شایسته‌ترین افراد برای حکومت بر امتند. بر همین اساس، امام خمینی با شرح و بسط مفهوم «ولایت فقیه»، راه را برای حکومت اسلامی هموار کرد که اوج حکومت سیاسی روحانیان، پس از انقلاب ۱۹۷۹ در ایران تحقق یافت. با این همه، مراجع به‌عنوان بالاترین قدرت در جوامع شیعی، حتی وقتی که زمام قدرت را در اختیار نداشتند، از نفوذ سیاسی قابل ملاحظه‌ای برخوردار بودند و شیعیان عامل به وظیفه در موضوعات سیاسی؛ از جمله مخالفت با حکومت، جهاد، تشکیل گروه‌های سیاسی و... به آن‌ها مراجعه می‌کردند (گراهام ای، فرانکه^۱، ۱۳۸۸).

به این ترتیب مرجعیت شیعی، هم به لحاظ اجتماعی و هم به لحاظ سیاسی، یکی از عوامل پر قدرت و بانفوذ برای تقویت هویت شیعی در بین شیعیان به‌شمار می‌رود. این نهاد شیعی، هم در میان شیعیان حاضر در کشورها با ملیت‌های مختلف و هم در حوزه فراملی و منطقه‌ای و حتی جهانی توانایی ایفای نقش انسجام‌دهنده را دارد.

۳. غیبت و انتظار

غیبت، از عقاید شیعه دوازده‌امامی است و از ویژگی‌های امامت و عناصر سازنده ساختار منطقی اندیشه سیاسی شیعی به‌شمار می‌رود (عباس حسن، ۱۳۸۳، ۴۸۰). در باب غیبت امام عصر (عج)، احادیث و روایاتی از معصومین (ع) ذکر شده است؛ از جمله سخن امیرالمومنین (ع) که فرمود: «(امام) غایب ما، دو غیبت خواهد داشت که یکی طولانی‌تر از دیگری خواهد بود. در دوران غیبت او، تنها کسانی در اعتقاد به امامتش پایدار می‌مانند که دارای یقینی استوار و معرفتی کامل باشند» (قندوزی، ۱۴۳۵، ۸۲). امام جعفر صادق نیز درباره ویژگی‌های امام زمان (عج) فرموده‌اند: حضرت مهدی (ع) بخشنده است و مال را به وفور می‌بخشد، بر مسئولان و کارگزاران بسیار سخت‌گیر و بر فقرا و ضعیفا رئوف و مهربان است. (ابن طاووس، ۱۳۸۱، ۱۳۷). ایشان درباره حکومت مهدوی نیز می‌فرمایند: «در حکومت حضرتش جای مخروبه‌ای در زمین باقی نمی‌ماند؛ الا آن که آباد می‌گردد» (کاظمی، نزار، ۱۳۸۹، ۹۹).

1. Fuller, Graham E, Rend Rahim Franck

بنابراین، نظریه امام غایب نزد شیعیان، همان نظریه ظهور مصلح کامل است که بشارت دهنده نظام اکمل بوده و همه بشر را برای رسیدن به کمال آماده می‌سازد و این را با برپایی بهترین جامعه و گسترش عدالت تام انجام می‌دهد (عباس حسن، ۱۳۸۳، ۴۸۱، ۴۸۰). از این نظریه نزد شیعه، استنباط می‌شود که شیعیان داعیه جهانی دارند و بدین طریق به نظر می‌رسد، پذیرفتن یک هویت مشترک در فضایی فراملی، برای آن‌ها امکان‌پذیر باشد؛ چراکه مذهب شیعه بیش از ادیان و مذاهب دیگر، از شاخصه‌های اجتماعی و گسترده برخوردار است.

۴. عدالت

عدالت در سیره و روایات معصومین (ع) جایگاه ویژه‌ای دارد. عدالت در کلام پیامبر اسلام (ص)، از عسل شیرین‌تر، از خامه نرم‌تر و از مشک خوشبوتر است (الکافی، ص ۱۴۷) و یک ساعت عدالت، بهتر از شصت سال عبادت است که شبش به عبادت و روزش به روزه‌داری بگذرد و یک ساعت بی‌عدالتی در حکومت، نزد خدا سخت‌تر و سنگین‌تر از شصت سال گناه است (جامع الأخبار، ۴۳۵). در کلام امیرالمومنین (ع) نیز عدالت محکم‌ترین بنیاد و ترازوی خدای سبحان است که آن را در میان خلق خود نهاده و برای برپا داشتن حق، نصب کرده است (غرالحکم، ۸۶۳، ۴۷۸۹).

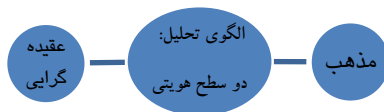
عدالت علاوه بر آن که در کلام شیعی، بیانگر صفت الهی است، یکی از اصول پنج‌گانه فقه شیعی نیز به حساب می‌آید. ظلم در مقابل عدالت، از ویژگی‌های همه حکومت‌های غیرمعصوم است. شیعه در کلام و فقه، عدالت را از صفت خدایی، به ویژگی اساسی حکومت و حاکم سرایت داد و آن را از شروط لازم خلیفه، والی، حاکم، قاضی، محتسب، امام جمعه و امام جماعت برشمرد. بزرگ‌ترین انگیزه شیعیان؛ یعنی دادخواهی و عدالت‌گستری، اصلی‌ترین منبع الهام و تحرک آن‌هاست (نکویی، ۱۳۸۸، ۵۰).

۵. جهاد و شهادت

زبده‌ترین و برگزیده‌ترین افراد یک جامعه، کسانی هستند که منافع جمع را بر منافع فرد ترجیح می‌دهند و برای سعادت بشریت و به‌خاطر اراده الهی که مجاهدت را بر آن‌ها فرض کرده است، از منافع و جان خود می‌گذرند. بنابراین جهاد، قدم برداشتن در راه خدا و رهایی از نفس است که فرد با انجام آن، مستوجب لطف و فضل الهی می‌شود و بزرگ‌ترین ثوابی هم که خدا به این انسان می‌دهد، شهادت است (خامنه‌ای، ۱۳۷۴).

امام حسین (ع) اسوه و نمونه‌ای درخشان از ایثار، مجاهدت و شهادت برای شیعیان است. شهادت ایشان، در سال ۶۸۰ میلادی (۶۱ هجری قمری) که به دست خاندان اموی در نبرد کاملاً نابرابر در نزدیکی کربلا در عراق صورت گرفت، رویدادی محوری برای تشیع محسوب می‌شود. این واقعه، ترجیح‌بند تفسیر شیعی از جهان شده و بسیاری از مناسک شیعی بر محور آن

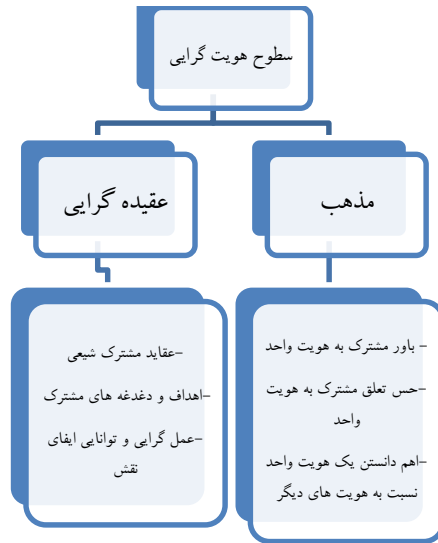
قرار دارند. از طرفی، شهادت امام حسین(ع)، مولود جنبش‌ها و مبارزات زیادی علیه حکومت‌های ظالم شده است. در زمان کنونی نیز جنبش‌های اجتماعی و سیاسی در بین شیعیان، با محوریت واقعه عاشورا صورت می‌پذیرد. این واقعه، همواره تحرک و انگیزه را در شیعیانی که عموماً در اقلیت و تحت ظلم حکومت‌هایشان قرار دارند، به هدف عدالت‌خواهی برمی‌انگیزد. موارد نامبرده، مؤلفه‌های درونی هویت شیعی هستند. افزون بر این عناصر درونی هویت، شیعیان یک هویت انتسابی نیز دارند؛ یعنی عناصری از هویت که دیگران به شیعیان نسبت داده‌اند. در اوایل قرن نهم، جریان غالب مسلمانان سنی به شیعیان، برچسب «رافضی» یا «ردکننده» زدند؛ با این استدلال که آن‌ها پس از وفات پیامبر، روند مرسوم جانشینی را نپذیرفتند و از این رو، مبنای کلی مشروعیت سلسله حکومت‌های مسلمانان را رد کردند. این برچسب‌گذاری، سبب طرد شیعیان از بدنه اصلی سیاست شد. آن‌ها بجز دوره‌هایی کوتاه، همواره درجات گوناگونی از طرد، تبعیض یا آزار و اذیت را تحمل کرده‌اند(گراهام‌ای، فرانکه^۱، ۱۳۸۸). در زمانه کنونی نیز جمعیت بسیاری از شیعیان، در کشورهایی با حکومت‌های غیرشیعی و در اقلیت به سر می‌برند.

نمودار ۱: الگوی تحلیل هویت‌سازی

بنابراین هویت‌سازی؛ شامل ابعاد و ویژگی‌های بارزی است که این ابعاد خود دارای مؤلفه‌ها و گویه‌های متعددی هستند. از جمله مهم‌ترین مؤلفه‌هایی که در این خصوص می‌توان به آن اشاره کرد، عقاید مشترک، اهداف مشترک، حس تعلق مشترک، باورگرایی، عمل‌گرایی و سایر شاخص‌ها و گویه‌ها بوده است:

1. Fuller, Graham E, Rend Rahim Franck.

نمودار ۲: شاخص های طبقه بندی و آزمون نمونه های پژوهش

۳. روش شناسی

پژوهش حاضر به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ رویکرد، توصیفی - تحلیلی و به لحاظ نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع پیمایش میدانی است. در این پژوهش تلاش می‌شود، پیوند بین مباحث تئوریک با کاربرد عملی مباحث مربوط به هویت گرایی و دو سطح تحلیل مذهب و عقیده گرایی مورد توجه قرار گیرد. جامعه آماری پژوهش، کل جمعیت راه پیمایان اربعین از کشورهای مختلف را در برمی‌گیرد که در این پژوهش، طبق اطلاعات موجود از آخرین آمارهای منتشر شده در سال ۱۳۹۸، تقریباً (بر اساس آمار غیررسمی)، بیست و یک میلیون نفر، طی پنجم تا بیستم ماه صفر (چهارم تا نوزدهم اکتبر ۲۰۱۹) شرکت کردند که ۱۷ میلیون نفر آن‌ها شهروندان عراقی از داخل و خارج این کشور؛ یعنی حدود ۴۰ درصد ساکنان عراق یا حدود ۷۵ درصد جمعیت شیعیان این کشور بودند و به این ترتیب، بزرگ‌ترین و گسترده‌ترین تجمع بشری در تاریخ جهان و حال حاضر رقم خورد. در این مراسم، حدود ۵۰۰ هزار عراقی مقیم کشورهای خارج، از حدود ۵۰ کشور شرکت کرده بودند. حدود چهار میلیون غیرعراقی از بیش از ۷۰ ملیت در پیاده‌روی اربعین شرکت کردند که بیش از سه میلیون نفر از آن‌ها ایرانی، ۵۰۰ هزار نفر پاکستانی و ۵۰۰ هزار نفر از دیگر کشورهای جهان به‌ویژه هند، جمهوری آذربایجان، ترکیه، افغانستان، لبنان، کویت، بحرین، عربستان و دیگر کشورها بودند (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۸). از آنجا که به دلیل گستردگی این جامعه آماری، مراجعه به تک‌تک آن‌ها ممکن نبود. یک گروه نمونه آماری از آن مورد مطالعه قرار گرفت. پرسش‌نامه فقط میان شرکت‌کنندگان در راه پیمایی اربعین، در مسیر نجف تا کربلا و مسیرهای منتهی به آن در دو کشور ایران و عراق در اربعین سال ۱۳۹۸ توزیع

شده است و حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان، مشخص شده است. با توجه به تعداد شرکت‌کنندگان در طول مسیر راه‌پیمایی در بازه زمانی پانزده روز، منتهی به اربعین حسینی که جمعیتی بالغ بر ۲۰ میلیون نفر را شامل می‌شود، تعداد نمونه برای پرسش‌نامه حاضران در مراسم، ۳۸۴ نفر محاسبه شد. پرسش‌نامه در سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی، هرکدام شامل نه پرسش جهت گردآوری داده‌های کمی از حاضران در طول مسیر راه‌پیمایی طراحی شد. به‌طور کلی، این پرسش‌نامه شامل دو بخش کلی می‌باشد: بخش اول، شامل چهار سؤال در مورد جمعیت‌شناسی شرکت‌کنندگان در مراسم راه‌پیمایی اربعین؛ شامل جنسیت، میزان تحصیلات، سن و تابعیت است. بخش دوم نیز شامل پنج سؤال در مورد شاخص هویت‌گرایی با محوریت هویت و عقیده‌گرایی مطرح شده که چهار سؤال در قالب طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت و یک سؤال با دوگانه هویت شیعی - هویت ملی می‌باشد. روش نمونه‌گیری در پژوهش حاضر، برای پرسش‌نامه کمی طراحی شده، شامل سؤالات بسته روش نمونه‌گیری هدفمند بوده است. برای اطمینان از روایی پرسش‌نامه در طرح سؤالات، از شیوه‌های پرسش‌نامه معکوس از استادان خبره مورد توجه قرار گرفت و سؤالات پرسش‌نامه، در قالب دو شاخص اصلی که متغیرهای هویت‌گرایانه محسوب می‌شوند، طراحی شد و نظرات اصلاحی و فرجامی در پرسش‌نامه منظور گردید. به این ترتیب، پرسش‌نامه دارای روایی دانسته شده است. برای سنجش پایایی پرسش‌نامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. ضریب آلفای کرونباخ در مورد پرسش‌نامه، محاسبه و مقدار آن ۰,۷۰۱ به‌دست آمد که این مقدار بیش از ۰,۷ بوده است؛ لذا پرسش‌نامه نامبرده، از پایایی قابل قبولی برخوردار است.

۴. تحلیل یافته‌ها

پدیده راه‌پیمایی اربعین، یکی از پدیده‌های اجتماعی است که زمینه‌های برجسته‌سازی هویت در آن به‌وجود آمده و در طی دهه‌های اخیر، این زمینه‌ها در بطن آن افزایش پیدا کرده است. به‌همین علت، این پدیده را می‌توان با تحلیل‌های ژئوکالچر با محوریت مسائل هویتی بررسی کرد. هویت‌سازی در اربعین، به‌عنوان یک متغیر مستقل بر هر مؤلفه وابسته‌ای که در آن وجود داشته باشد، اثرگذار است و وجهه عینی این اثرگذاری، در قالب دو سطح هویت مذهبی و عقیده‌گرایی مذهبی قابل تحلیل است. در واقع در بُعد هویت مذهبی، باور مشترک به هویت واحد، حس تعلق مشترک به هویت واحد و در اولویت قرار دادن هویت واحد و در بُعد عقیده‌گرایی، عقاید، اهداف مشترک و عمل‌گرایی با محوریت هویت واحد، باعث برجسته‌سازی هویتی در پدیده اربعین شده است.

۴-۱. هویت‌گرایی و نقش مؤلفه‌های مذهب

شیعه به‌عنوان یک مذهب فراملتی و فراسرزمینی، دارای عوامل مشترک هویتی است که جمعیت زیادی، حول این عوامل هویت‌یابی شده‌اند. با وجود آن که عوامل مشترک هویتی که میان شیعیان وجود دارد و می‌توانست زمینه وحدت آنان را در حوزه‌های گسترده فراهم سازد؛ اما طرد این گروه توسط حکومت‌های خلافتی در طول تاریخ، سبب تضعیف و به حاشیه‌رفتن آن‌ها شده است. در دهه‌های اخیر نیز تضعیف و پراکندگی شیعیان، با سرعت بیشتری پیش رفته است. از سده هفدهم میلادی، با شکل‌گیری نظام وستفالیایی و به رسمیت شناختن مرزهای سرزمینی، کشورهای مسلمان از این قاعده مستثنی نشدند و در دهه‌های اخیر، تفکر ملی‌گرایی در بین این کشورها؛ از جمله بعثیسم، پان‌سوری، ناصرگرایی و غیره گسترش پیدا کرد و باعث تفرقه میان شیعیان و برجسته‌شدن حس تعلق ملی در آن‌ها شد.

افزون بر این عوامل، از آغاز قرن بیستم، شیعیان در کشورهای مختلف، تحت نفوذ ایدئولوژی-های امپریالیستی و سوسیالیستی قرار گرفتند. به نظر می‌رسد؛ مجموع این عوامل سبب شده تا پیوندهای مذهبی بسیاری از شیعیان، امروزه بسیار بی‌انسجام‌تر از قبل باشد و هویت شیعی رو به افول گذاشته باشد. از این‌رو، نظر جامعه آماری پژوهش، درباره افول یا عدم افول هویت‌گرایی شیعی مورد پرسش قرار گرفته است.

جدول ۱: توزیع فراوانی هویت

هویت‌گرایی	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مجموع نمونه معتبر از کل
	۴,۲٪	۱۲,۲٪	۱۹,۳٪	۱۵,۱٪	۴۷,۹٪	۳۷۹ نمونه از ۳۸۴

داده‌های حاصل از پیمایش نشان می‌دهد که ۴۷,۹٪ از نمونه آماری روند افول هویت شیعی را خیلی کم و ۱۵,۱٪ این روند را کم می‌دانند. ۱۹,۳٪ نیز معتقدند که روند افول هویت‌گرایی متوسط بوده است. ۱۲,۲٪ از نمونه آماری نیز به زیادبودن و ۴,۲٪ نیز به خیلی زیاد بودن این متغیر تأکید کرده‌اند. این نتیجه با فرضیه قبل از نظرسنجی همخوانی ندارد. طبق فرضیه نگارنده، بر اثر عواملی از جمله برجسته شدن هویت‌های ناسیونالیستی و ملی‌گرایانه بین جمعیت شیعه حاضر در کشورهای مختلف، سیطره فرهنگ مدرن غربی در جهان و تأثیر مستقیم آن بر هویت‌ها به‌ویژه هویت‌های دینی، جنگ‌ها و روابط خصمانه علیه شیعه توسط نظام سلطه غربی و همچنین دیگر مذاهب اسلامی، شیعیان از هویت مذهبی خود دور شده و امکان انسجام حول آن را امری مشکل می‌پنداشتند؛ اما نتیجه پیمایش نشان می‌دهد که درصد قابل توجهی از آن‌ها چنین باوری ندارند.

به نظر می‌رسد، عدم باور به افول هویت شیعی نزد بخش قابل توجهی از جامعه آماری، آن هم در شرایطی که اکثریت شیعیان در سختی‌های اقتصادی و امنیتی به‌سر می‌برند، ریشه در فضای راه‌پیمایی اربعین باشد؛ چراکه ویژگی مهم آن، توانایی هویت‌بخشی است؛ به‌طوری که مراسم

پیاده‌روی اربعین تبدیل به یکی از برجسته‌ترین عوامل تقویت هویت شیعی شده است. این پدیده، جان و قالبی تازه به هویت شیعی بخشیده است. علت این امر را نیز می‌توان در فلسفه تاریخی آن جستجو کرد. مطابق با اسناد تاریخی، دستگاه اموی در هنگامه ورود کاروان اسرا به شام که مصادف با ایام اربعین شهدای کربلا بود، به شکست خود اعتراف کرد و اهل بیت را با احترام به سوی مدینه روانه ساخت. از این زمان به بعد، جنبش‌هایی با الهام از قیام امام حسین پدید آمد (سامانی، ۱۳۹۷، ۴۲). به دلیل این ریشه تاریخی، اربعین نماد نوعی غلبه و پیروزی برای شیعیان دارد. از آنجا که ظلم‌ها و سختی‌هایی که شیعیان در قرون اولیه هجری قمری متحمل شدند، تا زمانه کنونی ادامه پیدا کرده است. جنبش پیاده‌روی اربعین در حال حاضر، فرصتی برای شیعه رقم زده تا به وسیله آن نماد پیروزی خود را احیا کند. از این رو، هویت شیعی در این مراسم برجسته شده و اکثریت راه‌پیمان، عمل خود را در امتداد قیام عاشورا می‌بینند و از این رو، حس باور به عدم افول هویت شیعی را ندارند.

با این وجود، نکته قابل توجهی که داده‌ها حاصل شده، این است که ۳۵٫۷ درصد از جامعه آماری به افول هویت شیعی تأکید کرده‌اند که درصد نسبتاً بالایی محسوب می‌شود. در مشاهدات میدانی و مصاحبه‌های صورت گرفته از زائران حاضر در مسیر، اظهارنظرهایی از عده‌ای از جامعه آماری مشاهده شد که برخلاف نظر اکثریت، حائز نوعی واقع‌گرایی بود. در نظر این افراد، واقعیت‌هایی؛ نظیر مشکلات اقتصادی، امنیتی و همچنین تفاوت‌های فرهنگی اجتماعی ملیت‌ها، به‌ویژه ملیت‌های ایرانی و عراقی در موارد کلی؛ مانند نوع نگاه به پدیده پیاده‌روی اربعین و اولویت داشتن مسیر یا مقصد، نوع برخورد خدام و زائرین و موارد جزئی مانند اختلاف در تمایل به مواد غذایی و نوشیدنی؛ مثل چای، نوع پذیرایی، نوع برخورد با مهمان و میزبان و غیره، مهم‌تر از امر هویت‌بخشی شیعی به‌عنوان هویت مشترک جلوه می‌کرد.^۱

با توجه به مشاهدات میدانی و تحلیل مشاهدات، این نتیجه حاصل می‌شود که تفاوت دیدگاه زائران، در زمینه افول و یا عدم افول هویت شیعی ناشی از تفاوت درجه آرمان‌گرایی و واقع‌گرایی آن‌هاست. هرچه فرد زائر آرمان‌گرایی بیشتری داشته باشد، پدیده پیاده‌روی اربعین برای او هویت‌بخش‌تر و مسائل اختلافی کم‌رنگ‌تر می‌شود و هرچه واقع‌گراتر باشد، ویژگی هویت‌بخشی این پدیده، برای وی کم‌اهمیت‌تر خواهد بود.

اهمیت داشتن هویت شیعی در اذهان، به احساس تعلق به آن ارتباط مستقیم دارد. از این رو، در حوزه مولفه مذهب از شاخص هویت‌گرایی، حس تعلق به هویت شیعی موضوعی قابل توجه

۱. برای نمونه چندین نفر از زائران ایرانی، از برخورد نامناسب ایرانی‌ها با عراقی‌ها ابراز نگرانی می‌کردند و احساس می‌کردند که تواضع بیش از حد در رفتار عراقی‌ها، به‌خصوص در پذیرایی‌های طول مسیر و تمیزکردن کفش‌های زائران و ماساژ بدنی آن‌ها، موجب حس غرور و تکبر میان ایرانی‌ها شده و این رفتار عراقی‌ها را یک نوع انجام وظیفه بدانند. از این رو، احساس می‌کردند که این مشکلات سبب بروز اختلاف‌های هویتی در درازمدت شود و در مراسم اربعین را به سمت انحراف بکشاند.

است. نقش جنبش پیاده‌روی اربعین در شدت حس تعلق به هویت شیعی موضوع پرسشی دیگر در زمینه هویت‌گرایی بوده است که نتایج آماری در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۲: توزیع فراوانی هویت‌گرایی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مجموع نمونه معتبر از کل
هویت‌گرایی	۵۴٫۲٪ نمونه ۲۰۸	۲۶٪ نمونه ۱۰۰	۱۲٫۲٪ نمونه ۴۷	۲٫۶٪ نمونه ۱۰	۱٫۳٪ نمونه ۹	۹۷٫۴٪ ۳۷۴ نمونه از ۳۸۴

مطابق با جدول فوق ۵۴/۲٪ از نمونه آماری نسبت بین پیاده‌روی اربعین و حس تعلق هویتی را خیلی زیاد و ۲۶٪ این نسبت را زیاد می‌دانند. ۱۲٫۲٪ نیز قائل به متوسط بودن این نسبت هستند؛ ۲٫۶٪ از نمونه آماری معتقد به کم بودن و ۱٫۳٪ معتقد به خیلی کم بودن نقش راه‌پیمایی اربعین بر حس تعلق‌گرایی شیعی هستند.

نکته‌ای که در این آمار حائز اهمیت است، این است که درصد افرادی که نسبت شرکت در پیاده‌روی اربعین و افزایش حس تعلق هویتی را کم می‌دانند، بسیار کمتر از افرادی است که به افول هویت‌گرایی شیعی و ناتوانی گروه‌های شیعی در بازسازی حوزه تمدنی شیعی تأکید داشته‌اند. به این ترتیب، بیشتر افرادی که باور به افول هویت‌گرایی شیعی و ناتوانی شیعیان در تحکیم هویت‌گرایی دارند، این ناتوانی را حاصل عواملی دیگر می‌دانند و باتوجه به درصد بالای میزان موافقت با نسبت مستقیم شرکت در پیاده‌روی اربعین و افزایش حس تعلق هویتی، شرکت در این مراسم را به‌عنوان تلاشی برای بازسازی و تحکیم جغرافیای فرهنگی شیعه می‌پندارند. بنابراین، از نظر جامعه آماری، پژوهش رابطه مستقیمی میان راه‌پیمایی اربعین و افزایش حس تعلق هویتی وجود دارد و حضور در آن موجب برجسته‌سازی هویت‌گرایی خواهد شد.

یکی از عوامل مؤثر در تشکیل ژئوکالچر شیعی، برجسته‌سازی هویت‌گرایی و اهم دانستن هویت واحد توسط کنش‌گران آن جامعه است. به این صورت که از میان هویت‌های متعدد خرد و کلان، هویتی واحد در اولویت اذهان قرار بگیرد و کنش‌مندی بازیگران تحت تأثیر آن باشد. از آنجا که هویت‌های ملی در منطقه خاورمیانه، از اهمیت بالایی برخوردار هستند، دوگانه «هویت ملی و هویت شیعی» از نمونه آماری پژوهش مورد سؤال واقع شده است. داده‌های حاصل از پیمایش، در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۳: توزیع فراوانی هویت‌گرایی با دوگانه «هویت ملی» - «هویت شیعی»

متغیر	هویت ملی	هویت شیعی	مجموع نمونه معتبر از کل
هویت‌گرایی	۱۰٫۷٪ نمونه ۴۱	۸۳٫۱٪ نمونه ۳۱۹	۹۴٪ ۳۶۱ نمونه از ۳۸۴

طبق جدول فوق ۸۳,۱٪ از درصد پاسخ‌دهندگان، در انتخاب بین هویت ملی و هویت شیعی، هویت شیعی را ارجح دانسته‌اند و ۱۰,۷٪ درصد نیز هویت ملی را اولویت قرار داده‌اند.^۱ انتخاب هویت شیعی، به‌عنوان هویت مشترک در بیشتر نمونه آماری پژوهش، نشانه این است که در سطح منطقه‌ای همگرایی می‌تواند بر پایه هویت واحد شکل بگیرد؛ زیرا قدم اول در هم‌گرایی، پذیرش هویتی واحد میان اکثریت اعضای آن جامعه می‌باشد. البته نکته‌ای که حائز اهمیت است، این است که ۶,۲٪ درصد از کل نمونه آماری، به این سوال نتوانستند پاسخ دهند. طبق مشاهدات میدانی، این افراد نتوانستند میان هویت ملی و هویت شیعی دست به انتخاب و اولویت‌بندی بزنند. این افراد که اعم از زن و مرد در رده‌های مختلف سنی بودند، تفکیکی برای هویت ملی و شیعی قائل نشدند که علت آن را باید در تحقیقات جداگانه‌ای به‌طور مفصل مورد پژوهش قرار داد.

۴-۲. هویت‌گرایی و نقش مؤلفه‌های عقیده‌گرایی

عقیده‌گرایی گروه‌های هویت‌گرا در سطح ژئوکالچر شیعه، در زمینه ذهنی با عقاید، دغدغه‌ها و اهداف مشترک و درخصوص عینی با عمل‌گرایی حول هویت مشترک نمایان می‌شود. عقاید مشترک تجمیع‌کننده گروه‌های مختلف هویتی در منطقه است که موارد آن؛ از قبیل امامت، مرجعیت، جهاد، شهادت و غیره شرح داده شد. حساسیت گروه‌های مختلف شیعی، نسبت به هم‌کیشان خود در سراسر جهان و به‌خصوص مناطقی که تحت ظلم و یا دچار جنگ و ناامنی هستند، از جمله دغدغه‌هایی است که به افزایش هویت‌گرایی و تجمیع‌کنندگی گروه‌های هویت‌گرا کمک می‌کند. عمل‌گرایی، به‌معنای آمادگی و توانایی انجام فعالیت و ایفای نقش در جهت هویت-گرایی، زمینه عملی عقیده‌گرایی است که تکمیل‌کننده زمینه‌های بین‌الذهانی است و سبب تقویت هویت‌گرایی در منطقه ژئوکالچری می‌شود.

در زمینه ذهنی عقیده‌گرایی، درباره هویت‌گرایی در جامعه اربعینی، از شرکت‌کنندگان، حساسیت دولت‌هایشان به تهدید، آزار و اذیت گروه‌های هویتی، به‌وسیله دیگر حکومت‌ها پرسیده شده، تا نظر آنان در این باره مشخص شود. این پیمایش، از این حیث قابل توجه است که امر بازسازی هویتی، منوط به عقیده‌گرایی مشترک و احساس مسئولیت در قبال همه افرادی

۱. در میان جامعه آماری، پژوهش اکثریت در مواجهه با این سؤال، بدون تأمل و یا با اندکی تأمل، هویت شیعی را انتخاب کردند. عده‌ای نیز هویت ملی را انتخاب می‌کردند و استدلالشان این بود که وجود هویت ملی همواره به‌عنوان هویت اول ضروری خواهد بود و لزومی ندارد که با انتخاب هویت شیعی، موجودیت هویت ملی به مخاطره بیفتد. نکته جالب اینکه در میان ایرانی‌ها، آن دسته که هویت ملی را برگزیدند، در میان مردان و زنان بصورت تقریباً مساوی بودند. اما در ملیت افغانستانی، مردان بیشتر به هویت شیعی و زنان افغان بیشتر بر روی هویت ملی تأکید کردند.

۲. افرادی که نتوانستند میان هویت شیعی و هویت ملی تفکیک قائل شوند، با استدلال‌های مختلفی این پرسش را بی‌پاسخ گذاشتند. استدلال‌ها عموماً بر این نکته استوار بود که هویت شیعی و هویت ملی ناقض همدیگر نیستند و هر دو را می‌شود در کنار هم قرارداد. از این رو، عده‌ای این پرسش را از اساس بی‌معنی تلقی کردند و هیچ لزومی بر تفکیک و درجه‌بندی هویتی قائل نشدند.

که در عقاید مشترک سهیم هستند، فارغ از ملیت، قومیت، نژاد و دیگر هویت‌ها می‌باشد. داده‌های حاصل در جدول زیر آورده شده است:

جدول ۴: توزیع فراوانی عقیده‌گرایی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مجموع نمونه معتبر از کل
عقیده‌گرایی	۱۷۸ نمونه % ۴۶,۴	۹۷ نمونه % ۲۵,۳	۵۶ نمونه % ۱۴,۶	۲۵ نمونه % ۶,۵	۱۳ نمونه % ۳,۴	۳۶۹ نمونه از ۳۸۴ % ۹۶,۱

داده‌های جدول بالا، حاکی از این است که ۴۶,۴٪ حساسیت خیلی زیاد، ۲۵,۳٪ حساسیت زیاد، ۱۴,۶٪ حساسیت متوسط، ۶,۵٪ حساسیت کم و ۳,۴٪ حساسیت خیلی کم دستگاه سیاست‌گذاری کشورشان را طلب کردند.

این نتیجه نشان می‌دهد؛ بیشتر نمونه آماری، به حساسیت بالای حاکمیت کشورهایشان به اذیت و آزار گروه‌های مختلف شیعی در جهان دیدگاه مثبت دارند و به تبع این حساسیت داشتن به دغدغه و اهداف مشترک و درنهایت، تقویت هویت مشترک کمک خواهد کرد؛ چرا که هویت شیعی به‌عنوان هویت مشترک نمونه آماری، اقتضا می‌کند که همواره افراد درون این حوزه هویتی، نسبت به هم وضعیت هم‌بستگی داشته باشند؛ به طوری که اگر در کشور دیگری گروه‌های شیعی با ملیت دیگر، از طرف حکومت مورد ظلم واقع شدند. این نیروی هم‌بستگی موجب حساسیت و مطالبه از حکومت برای انتقال این حساسیت، به حکومت ظالم و محکوم کردن ظلم باشد.

از آنجا که هویت بخشی یکی از ویژگی‌های مهم پدیده پیاده‌روی اربعین است و همین امر سبب شده تا این جنبش اجتماعی، عاملی برای تحکیم ژئوکالچر شیعه باشد، نقش گروه‌های هویت‌گرا در بازسازی و تحکیم جغرافیای فرهنگی شیعه، به‌عنوان زمینه عینی هویت‌گرایی موضوعی بود که در میان جامعه آماری مورد ارزیابی قرارگرفت که نتایج آن در جدول زیر مشاهده می‌شود:

جدول ۵: توزیع فراوانی عقیده‌گرایی

متغیر	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	مجموع نمونه معتبر از کل
عقیده‌گرایی	۹۷ نمونه % ۲۵,۳	۱۱۹ نمونه % ۳۱	۱۰۸ نمونه % ۲۸,۱	۴۲ نمونه % ۱۰,۹	۱۷ نمونه % ۴,۴	۳۸۳ نمونه از ۳۸۴ % ۹۹,۷

داده‌های حاصل از پیمایش نشان می‌دهد که ۲۵,۳٪ از نمونه آماری نقش گروه‌های هویت‌گرا را برای تحکیم جغرافیای فرهنگی شیعی خیلی زیاد و ۳۱٪ زیاد دانسته‌اند. ۲۸,۱٪ نیز به متوسط بودن نقش آن‌ها معتقد بوده‌اند. اعتقاد ۱۰,۹٪ نیز بر کم بودن نقش شیعیان در بازسازی ژئوکالچر شیعه بوده و ۴,۴٪ نیز نقش شیعیان را در این امر خیلی کم ارزیابی کرده‌اند.

این نتیجه به‌صورت تقریبی مطابق با نتیجه پرسش درباره افول یا عدم افول هویت شیعی است؛ زیرا طبق داده‌های حاصل از آن، پیمایش ۶۳٪ قائل به عدم افول هویت‌گرایی شیعی بودند و ۱۶,۴٪ به افول هویت‌گرایی شیعی تاکید کرده‌اند و در این پیمایش نیز ۵۶,۳٪ نقش شیعیان را بر تحکیم هویت شیعی اثرگذار دانسته‌اند و ۱۵,۳٪ گروه‌های شیعی را در بازسازی و تحکیم

حوزه تمدنی شیعی، ناتوان و بی‌تاثیر یا کم‌تاثیر دانسته‌اند. بدون در نظر گرفتن اختلاف محدود دو پیمایش، نتیجه حاصل به این صورت است که کسانی که به عدم افول هویت‌گرایی شیعی معتقدند، به توانایی شیعیان در اثرگذاری بر این مقوله نیز اعتقاد دارند و به همین ترتیب، کسانی که هویت‌گرایی شیعی را رو به افول می‌پندارند، بر عدم توانایی شیعیان در پررنگ نگه داشتن آن تأکید کرده‌اند.

طبق این نتیجه، باور جامعه آماری پژوهش، بر این است که توانمندی شیعیان در بازسازی هویت مشترکشان زمینه و مقدمه اصلی تحکیم حوزه تمدنی آن‌هاست؛ به عبارتی اگر این گروه، به هویت مشترک به‌عنوان اولویت نخست هویتی باور داشته باشند و در این زمینه عمل‌گرا باشند، تحکیم جایگاه هویت شیعی رقم خواهد خورد. این باور، نقطه اشتراک جامعه آماری پژوهش حاضر است؛ چه آن‌هایی که به افول هویت شیعی تأکید دارند و چه افرادی که به عدم افول این هویت باور دارند.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش، هویت‌گرایی به‌عنوان یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری ژئوکالچر شیعه که در بستر مراسم پیاده‌روی اربعین تقویت شده است، بررسی شد. فرضیه مبتنی بر این نکته بود که هویت‌سازی صورت‌گرفته در جامعه اربعینی، به‌دلیل تقویت هویت‌گرایی بر مبنای هویت شیعی، سبب قوام ژئوکالچر شیعه شده است؛ به عبارتی هویت‌سازی، با دو مولفه مذهب و عقیده‌گرایی، سبب بازسازی جغرافیای فرهنگی شیعی شده است. بر این مبنای فرضیه اصلی به شاخص‌ها و گویه‌هایی که پایه طرح پنج پرسش از شرکت‌کنندگان در مراسم اربعین حسینی بودند، تقسیم شد. نتایج حاصل از تحلیل‌های آماری، به این صورت است که بیشتر شرکت‌کنندگان، به افول هویت شیعی باور ندارند و از آنجا که به نقش گروه‌های هویت‌گرا برای بازسازی هویت شیعی اذعان دارند، کاستی‌ها را در ناتوانی در ایفای نقش هویتی کنش‌گران شیعه می‌دانند. زائران مراسم اربعین، چه آن‌ها که هویت شیعی را رو به افول می‌بینند و چه آن‌هایی که به عدم افول هویت شیعی باور دارند، شرکت در راه‌پیمایی اربعین را موجب ارتقای حس تعلق به هویت شیعی می‌دانند. بیشتر شرکت‌کنندگان در مراسم اربعین، بین دوگانه هویت ملی و هویت شیعی، هویت شیعی را انتخاب کرده‌اند و به تهدید و آزار گروه‌های هویتی به‌وسیله حکومت‌های مرکزی کشورهای دیگر، حساسیت نشان داده‌اند. این نتایج، نشان از گسترش مرزهای هویتی در اذهان شیعیان و فراهم شدن زمینه‌های هم‌گرایی حول هویت واحد در مناطق ژئوکالچری شیعه دارد که مؤثر در قوام و دوام ژئوکالچر شیعه شده است.

کتابنامه

- آمار و ارقام حیرت‌انگیز از مراسم پیاده‌روی اربعین امام حسین(ع). (۱۳۹۸، ۲۸ مهر). برگرفته از: <https://www.tasnimnews.com/fa/news/2124033/28/07/1398>
- بای، عبدالرضا. (۱۳۹۲). گفتمان جهانی شدن؛ هژمونی و تحول نظام جهانی از ژئوپولیتیک به ژئوکالچر. مطالعات سیاسی، ۵ (۲۰): ۱۳۷-۱۵۶.
- توسلی، غلامعباس و قاسمی، یار محمد. (۱۳۸۳). هویت‌های جمعی و جهانی شدن، نامه علوم اجتماعی ۲۴ (۲۴).
- حاج زرگرباشی، سیدروح‌الله، و عبدخدائی، مجتبی. (۱۳۹۷). مرجعیت شیعه به مثابه کنشگر بین المللی؛ مطالعه‌ی الگوهای کنش نهاد اجتماعی مرجعیت در گذر تاریخ. مطالعات فرهنگی و ارتباطات، ۱۴ (۵۱): ۳۹-۷۴.
- خزایی، حسین (۱۳۸۷). «هویت و فرهنگ در عرصه فرهنگی ایران». نشریه زمانه، ۷۰. ۷۰-۴۷-۵۲.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا، تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- سامانی، سید محمود. (۱۳۹۷). کارکردهای سیاسی اجتماعی و فرهنگی اربعین حسینی، فصلنامه فرهنگ زیارت ۹ (۳۵)، ۳۷-۵۶.
- عباس حسن، حسن (۱۳۸۳). «ساختار منطقی اندیشه سیاسی اسلام». ترجمه: مصطفی فضائلی. قم: موسسه بوستان کتاب.
- فوزی، یحیی. (۱۳۸۲). هویت جمعی از دیدگاه امام خمینی، پژوهشنامه متین ۵ (۱۹): ۶۱-۹۶.
- قهرمان‌پور، رحمن (۱۳۸۱). «جهانی شدن و مساله هویت در خاورمیانه». فصلنامه سیاست خارجی، ۲ (۱۶): ۳۳۱-۳۵۲.
- گراهام ای، ف؛ فرانکه، ر. (۱۳۸۸، ۲۵ آبان). هویت شیعه. برگرفته از: <https://hawzah.net/fa/Article/View/83779>
- گراهام ای، فولر؛ فرانکه، رندحیم؛ (۱۳۸۳). «شیعیان عراق». ترجمه: خدیجه تبریزی. ادیان مذهب و عرفان، شیعه‌شناسی، ۲ (۶): ۱۹۰-۱۵۵.
- لطف‌آبادی، محسن (۱۳۹۲). «بازخوانی نظری مفهوم هویت». خردنامه، ۱۰، ۶۵-۵۴.
- مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳). «گفتگوی تمدن‌ها از منظر سازه‌نگاری». دانشکده حقوق و علوم سیاسی (دانشگاه تهران)، ۶۳ (۱): ۲۰۲-۱۶۹.
- مطهرنیا، مهدی (۱۳۸۵). «اصالت و معاصرت در هویت». زمانه، ۱۰ (۴۳): ۶۶-۶۵.

نکویی، سیداحمد(۱۳۸۸). «تأثیر برجسته‌شدن نقش و هویت شیعیان در جایگاه ایران در خاورمیانه». مطالعات راهبردی جهان اسلام. ۳۷ (۱): ۴۷-۷۱.
هرمیدانس باوند، داوود(۱۳۷۷). «چالش‌های برون‌مرزی و هویت ایرانی در طول تاریخ». سیاسی - اقتصادی، - (۱۲۹-۱۳۰): ۲۰-۳۱.

References

- AbbasHassan, Hassan, (2004), *The logical structure of Islamic political thought*, Mostaf Fazaeli, Ghom, BoostaneKetab, (in Persian)
- AliebneMusa-EbneTavus(2002), *Epics and strife*, Translator :MohamadJavad Najafi, Tehtan: Eslamiyeh (in Persian).
- Bay, Abdorreza, (2013), *The word of becoming global; Hegemony and the transformation of the world order from geopolitics to geoculture*, *Political Studies Quarterly*, (6):137-156 (in Persian).
- Dehkhoda, AliAkbar, (1998), *Loghatnameh*, Tehran, University of Tehran Publishing and Printing Institute (in Persian).
- Foozi, Yahya, (2003), *Collective identity from Imam Khomeini's thought*, *Mateen research paper*, 5, (19): 61-96 (in Persian)
- Fuller, Graham E, Rend Rahim Franck, (2004), *Iraqi Shiites*, Translator: Khadijeh Tabrizi, *Religions, religion and mysticism, Shia studies*, 2, (6): 155-190 (in Persian)
- Fuller, Graham E, Rend Rahim Franck, (25/8/1388),” *Shiite identity*”, <https://hawzah.net/fa/Article/View/83779> (in Persian).
- Ghahramanpoor, Rahman, (2002), *Globalization and the problem of identity in the Middle East*, *Foreign Policy Quarterly*, (2), 331-352 (in Persian).
- Ghandoozi, Soleian(1435), *The springs of affection*, Beirut, Al-Alamy Foundation for Publications (in Persian)
- Hajzargarashi, SayedRoohollah, Abdekhodaei, Mojtaba, (2017), *Shia authority as an international activist; Studying the action patterns of the social institution of authority over time*, *Quarterly Journal of the Iranian Association for Cultural and Communication Studies*, 14, (51): 40-73 (in Persian).
- Hermidas-Bavand, Davoud, (1998), *Overseas challenges and Iranian identity throughout history*, *Political and economic information*, (129,130):20-31 (in Persian).
- Kazmi, Mostafa; Nazar, Hassan(2010). *The good news of Islam in the signs of the Mahdi*, Qom: Al-Haidari office (in Persian)
- Khamenei, SayedAli(1995), *Statements in Hosseiniyeh "Lovers of Karbala"* by Sari, Retrieved from: <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9853> (in Persian).
- Khazaei, Hossein, (1399), *Identity and culture in Iran's Qaraghani field*, *Zamane magazine*, (70):47-52 (in Persian).

- Lotfabadi, Mohsen, (2013), A theoretical review of the concept of identity, *kheradnameh*, (10):54-65 (in Persian).
- Majlesi, Mohammadbaqer, (1403), Bihar Al-Anwar, the University of Pearls, news of the immaculate imams, Beirut, Arab Heritage Revival House (in Persian).
- Moshirzadeh, Homeira, (2004), The dialogue of civilizations from the perspective of constructivism, *Faculty of Law and Political Science (Tehran University)*.63, (519):169-202 (in Persian).
- Motaharnia, Mahdi, (2006), Originality and contemporaneity in identity, *Zamaneh*, 5, (43):65-66 (in Persian).
- Nekooei, SayedAhmad, (2009), The impact of highlighting the role and identity of Shiites in Iran's position in the Middle East, *Strategic studies of the Islamic world*, 10,(37):47-71 (in Persian).
- Samani, SayedMahmood, (2018), Political, social and cultural functions of Arbain Hosseini, Religions, *religions and mysticism: pilgrimage culture*, 9, (35), 37-55 (in Persian).
- Tasnim News Agency, (1398/7/28), “Surprising statistics and figures from Imam Hossein's Arbaeen walking ceremony”, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/2124033/28/07/1398> (in Persian).
- Tavasoli, Gholamabbas; Ghasemi, Yarmohammad, (2004), Collective identities and globalization, *Social science letter*, 24, (24):1-26 (in Persian).